

РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

DOI: <http://doi.org/10.35668/978-966-926-502-9-14>

Ткаченко О.В.

Сільське господарство вважається досить важливим сектором національної економіки, оскільки без нього важко уявити виробництво продуктів харчування, а також повноцінну діяльність промисловості (сільське господарство є донором сировини та матеріалів). З кожним роком важливість сільськогосподарського виробництва у світі зростає. Розвиток аграрного сектору залежить від впровадження сучасних методів господарювання, використання новітніх технологій, залучення інвестиційних ресурсів, які забезпечать можливість комплексного та повноцінного використання наявного потенціалу галузі. Одним з ефективних способів залучення приватних інвестицій та реалізації інвестиційних проєктів у світі є державно-приватне партнерство (ДПП), яке передбачає собою конструктивну взаємодію державних структур та бізнесу у вирішенні суспільно значущих завдань соціально-економічного розвитку. Тому питання розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах державно-приватного партнерства є досить актуальним в умовах сьогодення.

Мета дослідження. Визначити пріоритетні напрями залучення державно-приватного партнерства до розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні.

Виклад матеріалу. Україна входить до числа країн, які приділяють особливу увагу сільському господарству, оскільки на це впливають природні умови (родючість ґрунтів, клімат), а також традиції предків та працьовитість населення.

Сільське господарство розглядають як комплекс технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, інтегровану і структурно завершену систему, функціонально-компонентна структура якої підпорядкована стабільному нарощуванню продовольчої продукції рос-

линництва і тваринництва. Відповідно у сільському господарстві виділяють 2 основні галузі сільського господарства:

— рослинництво, що містить у собі вирощування зернових, технічних, кормових овочевих, баштанних культур, картоплю, фрукти, ягоди тощо;

— тваринництво, що, у свою чергу, характеризує велике поголів'я птиці та худоби (рис. 1, рис. 2)²⁸².

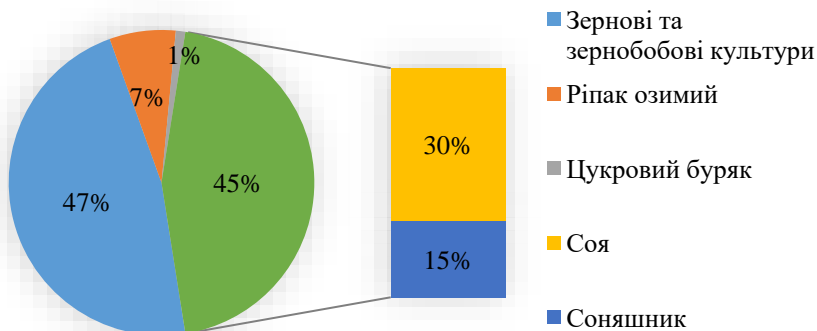

Рис. 1. Структура підприємств за видами рослинництва у загальній кількості суб'єктів господарювання 2018–2021 рр., %²⁸³

Порівнюючи виробництво основних сільськогосподарських культур впродовж 2018–2021 років, з'ясовано, що структура галузі рослинництва не змінювалася. Найбільша частка виробництва продукції рослинництва припадає на підприємства по вирощуванню зернових та зернобобових, а також виробників сої та соняшнику.

Експорт української сільськогосподарської продукції у 2021 році становив 27 млрд дол. США. Структура експорту основних сільськогосподарських культур наведена у табл. 1.

²⁸² Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>

²⁸³ Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/lossesreporti...>

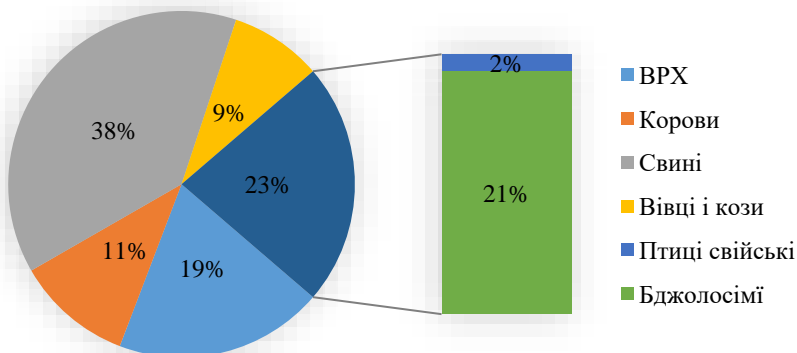

Рис. 2. Структура підприємств за видами тваринництва у загальній кількості суб'єктів господарювання 2018–2021 рр., %²⁸⁴

Найбільш затребуваною продукцією аграрного сектору на зовнішніх ринках є зернові, зернобобові та олійні культури. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України загалом експорт з України зернових, зернобобових та борошна за 2021/2022 збільшився більше, ніж на 10% порівняно з попереднім роком.

Таблиця 1

**СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ
ОСНОВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР**

Культура	Країна експортер			Інші країни	Всього
	Країна 1	Країна 2	Країна 3		
Соняшникова олія	Індія 1,9	ЄС 1,9	Китай 0,9	1,7	6,4
Кукурудза	Китай 1,9	ЄС 1,8	Єгипет 0,5	1,7	5,9
Пшениця	Єгипет 0,9	Індонезія 0,7	Туреччина 0,4	3,2	5,2
Ріпак	ЄС 1,1	Пакистан 0,2	Великобританія 0,2	0,2	1,7
Ячмінь	Китай 0,7	Туреччина 0,2	Саудівська Аравія 0,1	0,3	1,3
Макуха	Китай 0,6	ЄС 0,3	Білорусія 0,1	0,2	1,2

²⁸⁴ Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/lossesreporti...>

Галузь тваринництва також характеризується стабільним функціонуванням, проте за деякими напрямками спостерігається зниження виробництва. Найбільша частка підприємств, що задіяні у виращуванні продукції тваринництва, припадає на свинарство та велику рогату худобу (ВРХ). Популярності набуває виращування бджолосімей, основна частка яких знаходиться у господарствах населення.

До повномасштабного вторгнення Росії в Україну внесок сільськогосподарства у ВВП країни був досить вагомим. За офіційними даними серед секторів найбільшу частку української економіки складає оптова та роздрібна торгівля (13,8%), сільське/лісове/рибне господарство (10,6%) та переробна промисловість (10,3%)²⁸⁵. Потужний і стабільний аграрний сектор України є вкрай важливим чинником забезпечення продовольчої безпеки у всьому світі. Зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів за підсумками 2021 року збільшився на 24% у порівнянні з 2020 роком та досяг понад 35,4 млрд \$, або 25,1% усього зовнішньоторговельного обігу товарами України.

При цьому експортовано продукції аграрного сектору на суму 27,7 млрд \$ (або 40,7% від загального експорту товарів з України), що на 25% більше, ніж у 2020 році. Найвагомими частинами експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції у 2021 році залишились зернові культури, олія, насіння олійних культур та макухи, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій. Основними країнами, до яких постачалась українська аграрна продукція, були: Китай, питома вага якого становила 15,5% у структурі експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, Індія – 7,1%, Нідерланди – 6,4%, Єгипет – 5,8%, Туреччина – 5,3%²⁸⁶.

Навіть у складні роки аграрний сектор економіки України залишався ключовим драйвером національної економіки, фундаментом забезпечення продовольчої безпеки.

Так, у період пандемії, зумовленої COVID-19, виробництво сільськогосподарської продукції у 2021 році відзначається позитивною тенденцією до зростання. Темпи зростання обсягів вироб-

²⁸⁵ Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/lossesreporti...>

²⁸⁶ Тарас Висоцький: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільгосптехніку. URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...>

ництва сільськогосподарської продукції в Україні за 2021 рік становили 14,4% у порівнянні з попереднім роком. Зокрема, сільськогосподарські підприємства за дванадцять місяців збільшили виробництво на 19,2%, а господарства населення – на 5,5%. Виробництво продукції рослинництва зросло на 19,9%. Але спостерігалася негативна тенденція у галузі тваринництва де обсяги виробництва за вказаний період скоротилися на 4,4%.

Аграрний сектор зазнав суттєвих втрат унаслідок повномасштабної війни РФ проти України. За оцінкою Мінагрополітики України та Київської школи економіки, загальна сума втрат, завданих сільськогосподарській галузі внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну, станом на 15 вересня 2022 р. сягнула 6,6 млрд дол. США²⁸⁷. При цьому непрямі втрати у сільському господарстві України через зменшення виробництва, блокаду портів і збільшення виробничих витрат оцінюються у 34,25 млрд дол. США (зокрема, у рослинництві через зниження виробництва – 11,2 млрд дол. США; у тваринництві – 348,7 млн дол. США; втрати через скорочення виробництва озимих культур оцінено у 3 млрд дол. США; багаторічних культур – у 322 млн дол. США; втрати внаслідок порушення логістики становлять 18,5 млрд дол. США)²⁸⁸.

Загальна кількість суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, які зазнали збитків внаслідок збройної агресії РФ, становить 2653 од. (площі ріллі зменшилися на 1,9 млн. га, багаторічних насаджень – на 9 тис. га). Крім того, територія близько 1 млн. га. потребує обстеження на наявність вибухонебезпечних предметів.

Значних збитків зазнало рослинництво. Зокрема, втрата обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах 2022 р., порівняно з попереднім роком, становить 35–40 %, що зумовлено скороченням посівних площ (через тимчасову окупацію територій України) і нижчою врожайністю культур, порівняно з попереднім роком²⁸⁹. За повідомленням першого заступника міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького, окупанти викрали понад 500 тис. т зерна з тимча-

²⁸⁷ Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/>

²⁸⁸ Тарас Висоцький: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільгосптехніку. URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...>

²⁸⁹ Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/>

сово окупованих територій, незаконно вивезли десятки тисяч тон соняшникової олії, сотні кілограмів овочів²⁹⁰.

Суттєво постраждала тваринницька галузь. За даними Міні агрополітики, через військові дії втрачено 15–20 % поголів'я великої рогатої худоби, свиней і птиці. Найбільше постраждали господарства Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей, де на початку 2022 р. було сконцентровано за всіма категоріями господарств: поголів'я ВРХ – 25,3 %, корів – 25,8 %, свиней – 31,5 %, овець та кіз – 28,2 %, птиці – 24,9 %. Виробництво продукції тваринництва у зазначених областях становило: м'яса – 20 %, молока – 28,7 %, яєць – 44,8 %²⁹¹.

Основними ризиками функціонування аграрного сектору економіки України у 2022 р. в умовах повномасштабної війни можна виділити наступні:

Втрата виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектору. На значній частині сільськогосподарських земель стало неможливим проведення сільськогосподарської діяльності, оскільки вони або окуповані, або перебувають під постійними обстрілами, або заміновані (у 2022 р. порівняно з 2021 р. загальна посівна площа скоротилася на 20 %).

Зменшилися обсяги внесення добрив та засобів захисту рослин, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та погіршує якісний склад земель. За попередніми оцінками, внутрішнє споживання азотних добрив за 2022 р. знизилося на 40–55 % – з 4,75 млн. т. до 2–2,9 млн. т²⁹².

На територіях, де велися активні бойові дії, згубного впливу зазнали сільськогосподарські угіддя, якісний стан яких значно погіршився і в майбутньому потребуватиме виділення суттєвих коштів на їх повернення до активного сільськогосподарського вжитку. Значні масштаби воєнного забруднення призведуть до виведення з обробітку на невизначений термін чималих земельних площ, які використовуються для вирощування харчової продукції. Наразі третина українських земель стала зоною ризикового сільського господарства²⁹³.

²⁹⁰ Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм становлять приблизно 2 млрд гривень. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkodzhenny...>

²⁹¹ Ринок добрив 2022: українська хімія витримала удар, адаптувалася до військових умов і розпочала відновлення. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html>

²⁹² Там само.

²⁹³ Третина українських земель є потенційно небезпечною для с/г робіт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn...>

Погіршилася забезпеченість сільгосппідприємств технікою – продажі комбайнів за 7 міс. 2022 р. порівняно з аналогічним періодом 2021 р. зменшилися у 2,4 рази, тракторів – удвічі²⁹⁴, що відбувається на тлі значних фізичних втрат техніки внаслідок бойових дій чи її викрадення окупантами. За оцінками, 84,2 тис. одиниць техніки та устаткування (11 % наявних до 24 лютого 2022 р.) є повністю або частково пошкодженими²⁹⁵.

Вихід окремих сільгоспвиробників з аграрного бізнесу або зміна спеціалізації через значні економічні втрати. Внаслідок бойових дій частина працівників сільгосппідприємств та фермерів була вимушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й залишити власні домівки. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО)²⁹⁶, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. Перспектива відновлення їх економічної діяльності на власних землях є невизначеною, що може призвести до їх виходу з аграрного бізнесу або зміни спеціалізації. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які вирощували сезонну продукцію, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості й доходів сільського населення.

Втрата частини об'єктів інфраструктури зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції, ускладнення збуту продукції на зовнішні ринки. Ворог цілеспрямовано знищував зерносховища, продовольчі склади, логістичну інфраструктуру, а також ускладнював експортні поставки української аграрної продукції, що знизило доходи агровиробників, а в умовах труднощів зберігання через брак електроенергії це може призвести до погіршення якості й навіть до втрати частини врожаю. Унаслідок широкомасштабної збройної агресії РФ на тривалий час заблоковано українські чорноморські порти – основний канал експортних поставок вітчизняної агропромислової продукції (до вторгнення РФ понад 90 % зернових та олійних культур експортувалося саме морським шляхом).

²⁹⁴ Продажі комбайнів в Україні знизились у понад 2 рази. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis...>

²⁹⁵ Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>

²⁹⁶ Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z...>

Виявилися труднощі, пов'язані з інфраструктурою зберігання зерна. За оцінками, дефіцит складських потужностей (10–15 млн т)²⁹⁷ через знищення зерносховищ збільшився до 20 млн. т²⁹⁸.

У відповідності до Концепції розвитку сільських територій, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995 соціалізація економічних процесів в сільських територіях передбачає зміщення фокусу аграрної політики держави з підтримки аграрного сектору економіки на підтримку сільського розвитку з метою поліпшення якості життя та економічного благополуччя сільського населення²⁹⁹. Але держава на сьогодні не в змозі в односторонньому порядку сприяти вирішенню проблем, які склалися в аграрному секторі. Така ситуація вимагає налагодженої співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, сільськогосподарськими товаровиробниками та жителями села в аграрній сфері на засадах публічно-приватного партнерства, яке є найбільш перспективною формою для розвитку конструктивного діалогу між державою, бізнесом та інститутами громадського суспільства. Формування розвиненої сільської економіки, якісних умов проживання потребує нарощування людського і соціального капіталу та партнерства держави, бізнесу, громад. Поява ДПП в сільському господарстві є відповіддю на складнощі у наданні суспільного блага, такого як продовольча безпека, захист навколишнього середовища та життєздатність сільських районів.

На відміну від традиційних адміністративних відносин, партнерство створює свої базові моделі фінансування, відносин власності та методів управління. При цьому принципово важливим є комплекс питань, пов'язаних з перерозподілом прав власності, які неминуче виникають в процесі переростання переважно адміністративно-владних відносин між державою і бізнесом у відносини партнерства, що визначаються відповідними угодами. Масштабний досвід перерозподілу повноважень власності між дер-

²⁹⁷ Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 8 червня 2022. URL: [рокуhttps://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages герог...;](https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages%20report...) Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення – серпень 2022» спільно підготовлений Світовим банком, Урядом України та Європейською Комісією. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178...>

²⁹⁸ Гражевська Н., Мостепанюк А. Державно-приватне партнерство як чинник забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. Вип. 124-125. С. 31-34.

²⁹⁹ Там само.

жавою і приватним бізнесом існує у так званих секторах громадських послуг (зокрема, в інфраструктурних галузях). Саме там історично склалися традиції делегування державою деяких ключових повноважень приватному сектору.

У нинішніх умовах державно-приватне партнерство стало корисним для успішного соціально-економічного розвитку на регіональному та державному рівнях. Розвинені країни світу не втрачають можливості використовувати ефективний інструмент для досягнення успішних результатів у забезпеченні соціального добробуту своїх громадян. Серед багатьох сфер господарської діяльності сільське господарство відіграє суттєву роль у забезпеченні населення продовольством, отриманні сировини для ряду галузей промисловості, здійсненні державної експортної політики.

Якщо розглядати застосування в аграрному секторі державно-приватного партнерства, то останнє визначає модель взаємодії між державними установами та приватними партнерами (агрофірми та фермери), створюючи умови для досягнення цілей сталого розвитку аграрного сектору, де встановлюються суспільні вигоди, залучення інвестицій та розподіл ризиків, з активною роллю всіх партнерів на різних етапах протягом життєвого циклу проекту ДПП³⁰⁰. ДПП слугує як особливий необхідний інструмент системної державної політики у сфері сільськогосподарських та технологічних інновацій, що передбачає стимулюючі функції: розвиток знань, побудова мережі, управління³⁰¹. ДПП в аграрному секторі розглядають як інституційний і організаційний альянс державної влади та приватного бізнесу з метою реалізації національних і локальних пріоритетних проектів, що здійснюється на принципах взаємовигідності та консолідації спільних зусиль³⁰².

Напрями реалізації проектів ДПП в аграрній сфері мають включати як створення та модернізацію об'єктів інфраструктури так і напрями, що пов'язані з нарощуванням потенціалу та технологіями пропусання продукції на ринку³⁰³ (табл. 2).

³⁰⁰ Олійник Г. Державно-приватне партнерство як механізм зменшення ризиків соціальної сфери. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. Вип. 3. С. 67-72.

³⁰¹ Петрова І.П. Поняття державно-приватного партнерства: оцінка зарубіжних і вітчизняних визначень. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 88-89.

³⁰² Сергієнко Л.В. Взаємодія держави та бізнесу в забезпеченні реалізації державної політики циркулярної економіки. *Менеджер*. 2017. № 1. С. 71-89.

³⁰³ Шутаєва О.О., Побірченко В.В., Грищенко М.О. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства і можливість його адаптації в Україні. *Економіка: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 47-54.

ОКРЕМІ ГАЛУЗІ ДІЯЛЬНОСТІ ДПП У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Галузь	Приклади напрямів/послуг	Партнери з державного/ приватного сектору
Безпека харчових продуктів / якість	Норми виробництва Обробка після збору врожаю Інфраструктура переробки Інформація про ринок Системи сертифікації Служби відстеження Маркетингові об'єднання	Державні органи Асоціації виробників МСП Імпорттери/експортери/ трейдери Сертифіковані аудитори Приватні лабораторії Переробні підприємства
Інфраструктура: загальна та галузева	Автошляхи Інформаційно-комунікативні технології Об'єкти логістики Транспорт	Державні селекційні центри Дослідницькі центри Розплідники Фермери Логістичні підприємства
Нарощування потенціалу	Договори пролонгації Демонстраційні ферми Навчання підприємництва	Державні установи Освітні та наукові заклади Ключові виробники та об'єднання виробників

Впровадження механізму державно-приватного партнерства в аграрному секторі має стати об'єктом стратегічного управління у межах загальнооекономічної політики держави, що сприятиме стабільності інституціонального регулювання. Вбачається за необхідне при розробленні Стратегії розвитку аграрного сектору визначити державно-приватне партнерство як один із механізмів реалізації пріоритетних довгострокових напрямів та завдань, результатом виконання яких має бути усунення наявних диспропорцій та орієнтація на динамічний і стійкий розвиток³⁰⁴. Розвиток аграрної сфери шляхом ДПП передбачає застосування ризик-орієнтованого підходу в процесі реалізації контролю держави та пріоритетного фінансування інноваційних проєктів в аграрній сфері. Спираючись на ланцюг «вирощування – переробка – продаж», що забезпечує проєкт ДПП кластерного об'єднання, необхідним є упровадження підприємств, які мають забезпечити всі етапи аж до реалізації сільськогосподарської продукції. Напри-

³⁰⁴ Радіонов Ю.Д. Теорія виробництва і надання суспільних благ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 129-133.

клад, органічне виробництво, процес якого спільно контролюється приватним та державним партнерами у вигляді кінцевої сертифікованої продукції, може реалізовуватися на внутрішньому ринку (у межах кластера) та на зовнішніх ринках³⁰⁵.

Для того, щоб розкрити наявний потенціал аграрного сектору, необхідний високий рівень інвестицій у ланцюгу створення сільськогосподарської вартості. Такі інвестиції включають дослідження та технології, що підвищують продуктивність, розвиток людських ресурсів та інфраструктуру для транспорту, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції. ДПП в аграрному секторі може забезпечити: функцію розподілу ризиків ДПП, яка може допомогти структурувати проекти для вирішення цілого ряду галузевих ризиків (виробничий, ринковий та ін.); переваги, пов'язані з підвищенням ефективності та доступу до ринку шляхом використання інноваційних технологій і високих управлінських та маркетингових навичок приватного сектору; результати продовольчої безпеки та стимулювання розвитку ланцюгів створення вартості, які включають дрібних фермерів і малі та середні сільськогосподарські підприємства як ключових поставальників сировини для підприємств агробізнесу³⁰⁶.

Світова практика державно-приватного партнерства має свою історію та реальні, успішні приклади реалізації державно-приватного партнерства в аграрному секторі економіки.

Яскравим прикладом державно-приватного партнерства для забезпечення функціонування зрошувальних систем є Ефіопія. Потенціал Ефіопії щодо систем зрошування складає близько 3,7 млн. га. Проте лише близько 5 % орних земель зрошуються. У 2006 р. уряд Ефіопії за підтримки Світового банку, підготував План дій з розвитку систем зрошення, використовуючи механізм ДПП в Мегеч, Ріб Рівер та Ангер Велі. Дана стратегія зрошення земель допомагає залучити інвестиції та відновити поливи. Окрім того, сприятиме щорічному підвищенню врожайності сільськогосподарських культур. Державно-приватне партнерство Ефіопії для іригаційних систем забезпечило підготовку тендерної документації та проекту договору щодо іригаційних сис-

³⁰⁵ Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проектів. URL: http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf

³⁰⁶ Загальний огляд державно-приватного партнерства. Міністерство розвитку, економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=311dfbfa-b31a-425f-8cff-428f450c7a0f&tag=SutnistDerzhavnoprivatnogoPartnerstva>

тем, отримання фінансування будівництва від уряду Ефіопії та планування підвищення рівня водопостачання й покриття витрат на утримання.

Проект ДПП систем зрошення в Ефіопії передбачав такі етапи:

1. 2010 р. – уряд підготував проєкт тендерних документів ДПП та проєкт угоди для систем зрошування в Мегеч-Сераба та проєкт осушення земель у Північному Гондарі.

2. Квітень 2012 р. – уряд Ефіопії підписав угоду щодо залучення французького оператора BRL Ingénierie для експлуатації та технічного обслуговування для проєкту Мегеч-Сераба.

3. Отримано фінансування на будівництво від уряду Ефіопії.

4. Договір (до 2020 р.) на управління об'єктом ППП вартістю 8 млн. дол. підвищив рівень забезпечення води більш, ніж для 6 тис. земельних володінь (4,040 га площі для зрошування) і покрити затрати на обслуговування.

Подібний проєкт державно-приватного партнерства існує в Бразилії. Уряд зобов'язався виділити землю та необхідну інфраструктуру, приватний партнер несе відповідальність за розвиток інфраструктури для забезпечення повного зрошення ділянки, зобов'язується передати фермерам не менше 25% наданих земель. Подібним чином, згідно з проєктом, приватний партнер отримує прибуток, продаючи воду та фінансуючи отриману інфраструктуру від уряду.

Успішною стала реалізація проєктів ДПП у зрошуваному землеробстві Франції. Концесії на будівництво й експлуатацію об'єктів водопостачання та очищення стічних вод функціонують у Франції впродовж п'ятдесяти років, що зумовило розвиток великих і диверсифікованих приватних компаній – операторів об'єктів водопостачання та водовідведення³⁰⁷. Тут реалізувалися декілька проєктів ДПП з відновлення зрошуваного землеробства. Так, проєкт CACG/ASA впроваджувався на основі концесійної угоди. Метою проєкту було розширити зрошувані площі на 200 тис. га з подальшим вирощуванням кукурудзи, овочів та фруктів.

Compagnie d'Aménagement des Coteaux de Gascogne (CACG) – це провідна приватна компанія, 50% акцій якої належить місцевій владі. Починаючи з 1960 р. CACG здійснює будівництво та експлуатацію систем зрошення в південно-західній час-

³⁰⁷ Залознова Ю.С., Бутенко Н.В., Петрова І.П. Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2 (44). С. 21-28.

тині Франції згідно з умовами довгострокового контракту. В рамках згаданого проєкту витрачено близько 600 млн доларів США. Більше того, водогосподарська інфраструктура, побудована CACG, використовувалася в різних галузях: понад 80% – у сільському господарстві, близько 10% – у комунальному господарстві та менше 10% – у промисловості. CACG укладала контракти на технічне обслуговування мереж із асоціаціями водокористувачів (WUAs). При реалізації цього проєкту основне завдання полягало в тому, щоб сформувати прийнятну ціну на зрошувальну воду для фермерів і створити належний рівень технічного обслуговування мереж. Так, CACG виконувала роботи від проєктування до експлуатації та технічного обслуговування гідротехнічної інфраструктури (спеціалісти CACG проводили профілактичне обслуговування інфраструктури до початку поливного сезону, а також цілодобовий ремонт у період зрошення). Середня вартість технічного обслуговування становила 36 доларів США на 1 га. Зазначена модель співпраці CACG/ASA виявилася успішною для посушливих регіонів Франції. Société du Canal de Provence (SCP) – ще один концесійний проєкт Франції. Він передбачав відновлення зрошувальних мереж на площі 80 тис. га з подальшим вирощуванням овочевих культур та фруктів. Протягом останніх десятиліть у Франції реалізація великих зрошувальних проєктів відбувалася за участі SAR – Sociétés d'Aménagement Régional (компанії регіонального розвитку). SCP є компанією, однією з SAR, з якою місцевий уряд уклав довгостроковий концесійний контракт на управління багатофункціональною гідравлічною інфраструктурою у південно-східній частині Франції. Вартість проєкту становила 2 млрд доларів США. Водопостачання рівномірно розподілено між промисловим, комунальним та сільськогосподарським (на іригацію) секторами. У Франції також реалізовано проєкт CACG/NESTE, який передбачав полив 60 тис. га кукурудзи, овочевих та фруктів. У рамках цього проєкту компанія IDSP разом із стандартними функціями (експлуатація, обслуговування та управління) виконувала такі: підготовка щорічних дозволів на водокористування; моніторинг та облік лічильників; переговори з водокористувачами у разі дефіциту води. Водночас функцію контролю за діяльністю IDSP покладено на уряд. Слід зазначити, що партнерський підхід забезпечив позитивні результати стосовно управління іригаційним каналом Neste, а місцеві органи влади намагаються впровадити таку ж організацію для інших басейнів річок. Передумовами для ус-

пішного поширення такого контракту виступає наявність постачальника послуг, який братиме на себе відповідальність за розвиток іригаційних послуг, будівництво й управління мережею та розподіл водних ресурсів³⁰⁸.

На увагу заслуговує досвід Австралії, оскільки тут доволі активно та успішно реалізуються проекти ДПП. Через те, що деякі райони Австралії потерпають від засух, місцевий уряд при надзвичайних обставинах вдається до компенсаційних виплат фермерам, які мають право на допомогу. У спекотному 2018 р. місцевий уряд передбачив додаткові виплати фермерам у розмірі 140 млн доларів США³⁰⁹. Розвиток партнерських відносин було започатковано у штаті Вікторія. У 2008 р. Радою Урядів Австралії (Council of Australian Governments) затверджено загальне керівництво із впровадження ДПП, якого мають дотримуватись державні органи під час аналізу компаній-учасників, створенні угод ДПП. Також згаданий документ містить рекомендації з управління ризиками. Отже, у кожному штаті діє Департамент інфраструктури, що розробляє принципи реалізації державно-приватних проектів. Нині частка проектів ДПП у сфері інфраструктури Австралії досягає 10%³¹⁰.

Для відновлення зрошуваного землеробства місцева влада вирішила залучити приватних партнерів у рамках проектів ДПП. Площа зрошуваних земель Австралії становить 2,148 млн га. Управління водними ресурсами в басейні Мюррей-Дарлінг знаходиться під юрисдикцією держави. Між урядами п'яти штатів Австралії підписано басейнову угоду – Угоду про басейн Мюррей-Дарлінг (MDBA), що унормовує розподіл води між ними, контроль щодо відведення поверхневих вод і міждержавну торгівлю водою, а також регулює політику управління природними ресурсами басейну. У 1994 р. було створено компанію Goulburn-Murray Water Authority (GMWA), яка стала розробником іригаційного проекту Murray на засадах ДПП, із вартістю 2,1 млрд доларів США. Зазначений проект реалізується на основі концесійної угоди. Проект Murray має на меті забезпечити розвиток зрошуваного землеробства з більш ефективною системою водопостачання. Серед основних переваг проекту Murray в рамках ДПП слід виокремити: роз-

³⁰⁸ Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 465 с.

³⁰⁹ Малкольм Тернбулл. В Австралії небувала посуха, уряд допомагає фермерам. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-45076644>

³¹⁰ Там само.

поділ ризиків і послуг між партнерами, наявність відкритої та прозорої фінансової звітності, залучення партнерів через комітети з водопостачання, посилення почуття власності в районах зрошення; раціоналізація водокористування; скорочення операційних витрат на 14%; розвиток торгівлі водою; поліпшення управління природними ресурсами. Такий підхід до об'єднання ресурсів, досвіду та інвестицій доволі успішний. Фермери відчувають впевненість у тому, що вони мають надійного партнера – GMWA, який забезпечить безперешкодну експлуатацію, обслуговування та управління зрошувальною мережею. А вартість, яку вони сплачують GMWA за водокористування, посилює фінансову життєздатність проекту.

В Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» (ННЦ «ІАЕ») з метою відпрацювання механізмів державно-приватної кооперації ще в середині 70-х років минулого століття було напрацьовано цілу низку методичних матеріалів, які ґрунтувалися на кластерній ідеології³¹¹. Як результат, на практиці були створені й ефективно функціонували такі організаційні форми кластерів, як агропромислові об'єднання на рівні районів (РАПО) та областей (ОбЛАПО), науково-виробничі об'єднання і системи (НВО) тощо. Пізніше, уже в умовах ринкової економіки, було визначено, що у чинному законодавчому полі України агрокластери можуть створюватися переважно в організаційно-правових формах простого товариства, асоціації, громадської організації, а в деяких випадках і консорціуму (табл. 3).

Метою створення кластеру, зокрема, є об'єднання задля усунення чи мінімізації впливу спільних обмежувальних факторів, а у різних регіонах ці фактори суттєво відрізняються. До прикладу, ціллю створення агрокластера може бути підвищення закупівельних цін на молоко – це актуально для регіонів з розвиненим молочним фермерством, відповідно, модель не працюватиме у місцевостях, де в основному займаються, скажімо, овочівництвом. Або ж експорт продукції на ринки ЄС – для певних регіонів чи для деяких видів діяльності це не актуально, в той час, як інші можуть створити кластер і працювати у цьому напрямі. Аналогічно і з розвитком садівництва, виробництвом органічної продукції та безліччю інших сфер.

³¹¹ Наукові засади відновлення та розвитку зрошення в Україні в сучасних умовах / Ромашенко М.І., Яцюк М.В., Жовтоног О.І., Дехтяр О.А., Сайдак Р.В., Матяш Т.В. URL : <http://mivg.iwpim.com.ua/index.php/mivg/article/view/26/15>

**ІНІЦІАТИВИ З ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ**

<p>Міжнародний агрокластер «Єврорегіон-Дністер», Вінницька обл.</p>	<p>Створення центру інноваційного сільського господарства для сертифікації продукції відповідно вимог ЄС та спільного надання послуг і процедур, необхідних для експорту в ЄС. Учасники: Об'єднання малих та середніх виробників сільгосппродукції Вінницької обл. та республіки Молдова, Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН, молдавська ГО «Кутезаторул»</p>
<p>Інноваційно-освітній кластер «Агротехніка», Харківська обл., Лозівський р-н</p>	<p>Спрямований на розвиток власного виробництва дешевої вітчизняної агротехніки (сівалок, борін тощо) з тестуванням на дослідних полях. Учасники: Лозівський ковальсько-механічний завод (ЛКМЗ) у співпраці з індустріальною групою У.П.Е.К., Харківським технічним університетом сільського господарства, Сумським, Миколаївським, Мелітопольським і Уманським аграрними вишами, Національним науково-дослідним інститутом ім. Погорілого, Харківським підшипниковим заводом (ХАРП)</p>
<p>Регіональний науково-виробничий кластер виробників екологічної продукції «Натурпродукти Полтавщини», Полтавська обл.</p>	<p>Створений за ініціативи і на базі громадської асоціації «Аграрна наука та практика» об'єднав суб'єкти підприємницької діяльності регіону, населення сільських територій, оселі зеленого туризму, підприємства та організації різних форм власності, наукові установи, включаючи Полтавську державну аграрну академію. Має сім осередків кластера, розташованих у різних районах Полтавської області</p>
<p>Кластер «Натуральне молоко», Рівненська обл.</p>	<p>Створений для обміну інформацією, захисту інтересів виробників молока та споживачів молочної продукції, вдосконалення механізмів ринкових відносин у молочної галузі. Засновники: сім сільськогосподарських підприємств Рівненської, Тернопільської та Львівської областей, що працюють у галузі молочного тваринництва</p>
<p>Регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації», м. Рівне</p>	<p>Метою є об'єднання зусиль, координація дій та реалізація спільних заходів в питаннях розроблення й упровадження інновацій в агропромисловому комплексі Рівненської області. Засновники: 4 органи державної влади, 3 наукових організації та вищих навчальних заклади, 5 виробничих підприємств Рівненщини та 3 інноваційних структури і сервісних установи</p>

Аграрний сектор залишатиметься безумовним драйвером відновлення економіки у післявоєнний, насамперед, як головне джерело надходження валютної виручки за рахунок експорту. Варто нагадати, що у 2021 р. сільськогосподарська продукція становила майже 35% українського експорту товарів, а з урахуванням продуктів переробки сільськогосподарської сировини – майже 51%. На сільське господарство припадало близько 10% валового випуску товарів та послуг України та близько 9% ВВП. Збільшення частки сільського господарства у національному ВВП стане економічним локомотивом для відновлення України й сприятиме умовам для економічного зростання. Це важливо в контексті залучення інвесторів, адже, ті інвестори, які готові ризикувати зараз, отримають додаткові переваги від того, що першими займуть свою нішу.

Як вже зазначалося, воєнні дії негативно вплинули на потенціал аграрного сектора України. Вже у поточному році третина посівних площ України може залишитися незасіяною (окремі території є тимчасово окупованими, а на звільнених територіях ґрунти забруднені та засмічені: на полях залишається багато пошкодженої воєнної техніки, уламків снарядів та ракет, неспрацьованих снарядів та залишених окупантами мін). Найскладніша ситуація із сівбою тих культур, які є ваговою складовою українського експорту, – пшениці, ячменю, соняшнику та кукурудзи. Агресія РФ завдала українському агропромислому комплексу понад 4 млрд дол. США прямих збитків. Для відновлення АПК на початковому етапі потрібно близько 500 млн дол. США, а загалом для відновлення збитків у аграрному секторі знадобиться понад 30 млрд дол. США. Післявоєнне відновлення економіки України має включати й безумовну переорієнтацію аграрного сектора із сировинної спеціалізації на забезпечення продовольчої безпеки України, тобто перетворення цього сектора на повноцінний агропромисловий комплекс, здатний забезпечити потреби насамперед у продуктах харчування, сприяючи зменшенню імпорту готових харчових продуктів (молочних, м'ясних, рибних, зернових) шляхом стимулювання переробки сільськогосподарської сировини у готові вироби. Можливості розширення агровиробництва вбачаються у зростанні його продуктивності, що пов'язано насамперед із необхідністю нарощування фінансових можливостей виробників та впровадженням сучасних технологій. Саме державно-приватне партнерство виходить на перше місце у фінансуванні галузі.

Зважаючи на визначення продовольчої безпеки як одного з пріоритетів розвитку ДПП в сільському господарстві, запропоновані напрями фінансування галузі мають бути узгодженими з потребами продовольчого ринку та розвитком ринкової інфраструктури в умовах наявності законодавчих обмежень. Розроблені сценарії дозволять врахувати зміни зовнішніх параметрів та сконцентрувати увагу на вразливих місцях впровадження відносин ДПП, а результати їх реалізації – виділити пріоритетні напрями управління та фінансування за умови їх зміни.

Водночас вважаємо за необхідне зауважити, що, зважаючи на багатокomпонентність цілей ДПП, сценарії можуть бути такими:

— бюджетно-фінансовий, в основі якого лежить ідея пріоритетного розвитку тих секторів АПК, які в близькій перспективі забезпечать значне збільшення рівня бюджетної самозабезпеченості;

— ресурсний, що орієнтується на максимальне використання природних можливостей (грунтових, природно-кліматичних, рекреаційних ресурсів);

— інвестиційний, спрямований на підвищення інвестиційної привабливості для широкого залучення як вітчизняних, так і закордонних інвесторів з метою модернізації виробничого потенціалу;

— інноваційний, що припускає істотні зміни в механізмах і структурі економічного зростання, причому його основним джерелом повинні стати результати використання досягнень науково-технічного прогресу³¹².

Впровадження механізму державно-приватного партнерства в аграрному секторі має стати об'єктом стратегічного управління в межах загальноекономічної політики держави, що сприятиме стабільності інституціонального регулювання. Вважається за необхідне при розробленні Стратегії розвитку аграрного сектору визначити державно-приватне партнерство як один із механізмів реалізації пріоритетних довгострокових напрямів та завдань, результатом виконання яких має бути усунення наявних диспропорцій та орієнтація на динамічний і стійкий розвиток.

³¹² Нед Уайт. Державно-приватне партнерство в сільському господарстві: міжнародний досвід та перспективи для України. URL : <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2014/01/Edward-White-PPPs-in-Agriculture-for-Ukraine-UKR-1.pdf>

Інструментами реалізації державної політики, спрямованої на розвиток аграрного сектору на основі реалізації проєктів ДПП, слід запропонувати:

- створення технологічних парків та бізнес-інкубаторів;
- реалізація сільськогосподарських кластерних проєктів та ланцюгів доданої вартості;
- залучення венчурного капіталу та коштів інвестиційних фондів;
- податкове стимулювання інноваційної діяльності в аграрному секторі;
- компенсації відсоткових ставок за залученими кредитами на будівництво інфраструктури.

Використання інструментарію державно-приватного партнерства в аграрному секторі має значні переваги:

- реалізація суспільно важливих інфраструктурних проєктів в аграрному секторі економіки за рахунок залучення ресурсів приватного сектору;
- підвищення конкурентоспроможності галузі³¹³;
- модернізація основних виробничих засобів, матеріально-технічної та сировинної бази підприємств аграрного сектору;
- підвищення продуктивності сільського господарства та створення нових робочих місць, що збільшить надходження дохідної частини бюджету³¹⁴;
- зростання якості продукції сільського господарства;
- відновлення стану навколишнього природного середовища³¹⁵;
- додаткові можливості державного регулювання та реалізація комплексних програм в аграрній сфері;
- підвищення технологічного, фінансового та експортного потенціалу в сільському господарстві, в т.ч. на регіональному рівні.

Приватний бізнес, в свою чергу, може отримати в процесі реалізації проєктів ДПП в аграрному секторі пряму підтримку державних органів; державні гарантії довготривалого розміщення

³¹³ Хвесик М. А., Левковська Л. В. Публічно-приватне партнерство як дієвий механізм ефективного управління водними ресурсами. *Вода для всіх*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Київ: ІВПМ, 2019. С. 21.

³¹⁴ Cledan Mandri-Perrott and Jyoti Bisbey. How to develop sustainable irrigation projects with private sector participation. URL: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/860801468196192167/pdf/106071-WP-PUBLICIrrigation-PPP-Toolkit.pdf>

³¹⁵ Hafied A., Gany A., Prachi Sharma, Sahdev Singh. Global review of institutional reforms in the irrigation sector for sustainable agricultural water management, including waterusers' associations. *Irrigation and Drainage*. 68:84–97 (2019). P. 84-97.

інвестицій; можливості впровадження інновацій у сільському господарстві; секторальні пільги та преференції.

Напрямами впровадження ДПП в аграрному секторі можливо розглядати:

—забезпечення соціального характеру функціонування інфраструктурних об'єктів на основі збалансування людського потенціалу сільськогосподарської сфери (створення робочих місць; підготовка, залучення фахівців; заходи щодо мінімізації міграційних процесів);

—використання кластерного підходу та особливих економічних зон, що дозволить оптимізувати управління та процеси за рахунок локалізації об'єктів;

—формування людського потенціалу в т.ч. сільських територій, пов'язаних з аграрним сектором³¹⁶;

—розвиток сфери науки та освіти за напрямами, пов'язаними з аграрним сектором;

—розширення можливості доступу приватного сектору до фінансових ресурсів з пільговими умовами отримання.

У процесі реалізації проектів ДПП необхідно звертати увагу на елементи, що сприяють або обмежують розвиток співпраці між державним та приватним секторами. В якості основних чинників, які необхідно враховувати при формуванні політики розвитку аграрного сектору шляхом державно-приватного партнерства, потрібно розглядати: обмежені можливості державного бюджету щодо реалізації інфраструктурних суспільно важливих проектів у аграрному секторі, політичне середовище, регулювання ринкових умов (попит на надані послуги, купівельна спроможність споживачів, тарифи), макроекономічну політику (передбачуваність, низький рівень інфляції, стабільність валютного курсу), інституційну якість, правову систему.

У оцінці завданої шкоди та потреб на відновлення визначено такі Стратегічні середньо- та довгострокові цілі відновлення сільського господарства: надання прямої фінансової підтримки фермерам шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва та створення продовольчо-енергетичних систем; стимулювання екологічної та соціальної сталості продовольчих систем в Україні відповідно до Європейського зеленого курсу; розвиток потенціалу інституцій, щоб вони могли забезпечити кліматично стійке відновлення; допомога фермерам у розумному викорис-

³¹⁶ Public-private partnerships in irrigation: experiences, benefits and risks. URL: <https://www.die-gdi.de/veranstaltungen/details/public-private-partnerships-in-irrigation>

танні коштів, виділених на підготовку до вступу в ЄС, з метою інтеграції аграрного сектору України в систему ЄС.

В умовах воєнних дій досить важливо стимулювати сільськогосподарське виробництво шляхом державної підтримки задля збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Варто забезпечувати належні умови для сільськогосподарських виробників, оскільки дана галузь є невід'ємною частиною національної економіки, що забезпечує її розвиток, а також є важливим чинником продовольчої безпеки країни. Розуміючи важливість підтримки аграрного сектору, український уряд створив ряд програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників:

— *Податкова сфера:*

Бізнес з оборотом до 10 млрд грн тепер платить тільки 2% від свого обороту (ПДВ, податок на прибуток скасовуються). ФОПи 1 та 2 групи сплачують податки за бажанням. Сплата державою ЄСВ за мобілізованих працівників (ФОПи 2-3 групи і підприємства).

Скасовується акциз на нафтопродукти, а ПДВ на них знижено з 20% до 7%.

Податок на землю і екологічний податок скасовуються на територіях, де йдуть бойові дії.

— *Фінансова сфера:*

Будь-який бізнес може взяти кредит під 0%. За даними Мінагрополітики від початку воєнних дій було видано кредитів для сільськогосподарських товаровиробників на суму 19,32 млрд грн.

Максимальна сума кредиту збільшена до 60 млн. грн.

Держава сплатить всі відсотки перед банком.

Прибираються обмеження у видачі позики, які стосувалися бізнес-плану, робочих місць чи будь-які інші.

Після завершення воєнного стану ставка по кредитам буде не більше 5 %.

— *Нові грантові програми:*

для підтримки розвитку переробних підприємств (в тому числі агропереробка), програма, спрямована на створення садів і теплиць (загальний бюджет – 7 млрд грн), для підтримки внутрішньо переміщених господарств та ін.

— *Дерегуляція:*

відмінені всі перевірки бізнесу, крім тих, що стосуються перевірки цін на соціально важливі товари.

— *Запроваджена декларативна система роботи бізнесу:*

подавши документи через портал Дія, можна одразу працювати.

— *Спрощена робота митниці:*

декларативний принцип роботи. Без проведення митного огляду. Без митних платежів (акциз, ПДВ, ввізне мито). Такі правила стосуються і завезення всього транспорту.

Перспективи аграрного сектору у післявоєнній економіці. Російсько-українська війна триватиме певний період. Проте вже зараз потрібно розуміти, що чекає аграрний сектор після війни. Як правило, післявоєнний період – це період відновлення та зростання. У цей період аграрний сектор матиме свої зони зростання:

— ключовим фактором розвитку аграрного сектору є людський капітал: головне завдання – повернути, створити комфортні умови для роботи персоналу в аграрному секторі;

— розвиток аграрної освіти і науки; підтримка сільськогосподарських професій, підвищення кваліфікації персоналу, у тому числі цифрових навичок; підтримка досліджень в аграрному секторі; розвиток інновацій в аграрному секторі;

— створення стійких ланцюгів у регіонах: розвиток малого та середнього підприємництва;

— інтеграція з конкурентоспроможною продукцією у світові ринки, особливо в ЄС;

— адаптація до клімату; стійке та екологічне сільське господарство;

— технологічний розвиток та цифровізація аграрного сектору.

Нова аграрна політика, яка є частиною Плану відновлення України, визначає пріоритетні напрями відновлення до 2032 року, а також деталі очікуваних джерел фінансування. У проєкті документа визначено очікування щодо залучення міжнародних фінансових інституцій до таких проєктів, як «зелене зростання» для агропродовольчого сектору, картографування територій та розвиток інфраструктури для геопросторових даних, просторове планування територій громад.

Сільське господарство було сектором з найбільш різкою тенденцією до зростання викидів парникових газів протягом останнього десятиліття в Україні, збільшившись майже на 30% за 10 років. Водночас, ескалація наслідків зміни клімату зробила сільськогосподарське виробництво вразливим, особливо в центрі та на півдні України, де спостерігаються вищі температури, менша кількість води та ґрунтової вологи, а також частіші екстремальні погодні явища. Рівень волатильності (непередбачуваності) врожаю озимої пшениці в степовій зоні України є одним з най-

вищих у світі, що можна пов'язати саме із проявами кліматичної кризи. Враховуючи посилення цих впливів, заходи з пом'якшення наслідків зміни клімату й адаптації до них є нагальною потребою.

Розвиток зрошувальних систем на півдні України широко пропагується як необхідний захід з адаптації до зміни клімату. Протягом десятиліть іригаційні системи в регіоні перебували у зношеному стані. Після вторгнення Росії у 2022 році ці системи стали об'єктами військової агресії, що призвело до подальших руйнувань. Зовсім недавно, 6 червня 2023 року, руйнування Каховської греблі завдало непоправних руйнувань найбільшому прісноводному водосховищу країни. Окрім безпосередньої величезної шкоди та трансформації ландшафту, ця подія матиме середньо- та довгострокові наслідки для водопостачання регіону, зокрема для зрошення. Хоча точаться дискусії щодо того, чи можливо взагалі відновити підірвані об'єкти, деякі чиновники назвали прогнозовану вартість і терміни такої реконструкції: щонайменше 800 мільйонів євро і п'ять років. Для забезпечення сталого майбутнього цих земель необхідні економічно та часово обгрунтовані альтернативи у вигляді децентралізованого, обгрутованого з точки зору клімату рішення щодо забезпечення потреб у додатковій волозі.

Деградація ґрунтів – ще один довгостроковий наслідок війни, який визначатиме майбутнє сільського господарства в Україні. Розмінування – це дорогий і тривалий процес, який може тривати до 10 років. Однак хімічне забруднення ґрунту на раніше замінованих територіях матиме негативні наслідки для сільського господарства, довкілля та людей протягом наступних поколінь. З цих причин розмінування має відбуватися у поєднанні з комплексною екологічною оцінкою і моніторингом забруднення ґрунту. Науково обгрутована рекультивация на менш забруднених землях та справедлива консервація земель на найбільш забруднених територіях також мають вирішальне значення – для фермерів, які в іншому випадку можуть втратити засоби виробництва; для місцевих громад і споживачів, які повинні мати доступ до здорової їжі; та для довкілля, порушені екосистеми якого повинні бути відновлені. Участь громадянського суспільства та місцевих громад у оцінці ступеня забруднення та плануванні спільних зусиль з очищення матиме першорядне значення, як і вибір найкращих методів відновлення земель.

Малі та середні фермерські господарства є основою сільських громад. Вони забезпечують робочі місця, бюджетні надхо-

дження, соціальне забезпечення, більший потенціал для досягнення екологічної рівноваги у господарюванні, а також забезпечення продовольством населених пунктів. Їх важливість є як ніколи помітною під час повномасштабного вторгнення в Україну. Підтримка і сприяння децентралізації продовольчих систем шляхом розширення можливостей малих фермерів та забезпечення їхньої кооперації є життєво важливим елементом для подальшого сталого відновлення України та життєздатності її сільських територій. Тому зусилля, спрямовані на забезпечення сталої реконструкції та відновлення аграрного сектору, повинні включати підтримку малих і середніх підприємств та розвиток кооперації³¹⁷.

Забезпечення прозорості ринку землі є ще одним важливим аспектом. Наразі обговорюються плани відкласти другий етап реформи ринку землі до завершення воєнного стану. Протягом 2022 року ринок землі продовжував функціонувати: за рік було укладено майже 42 000 земельних угод на загальну площу понад 77 600 гектарів. У перші місяці 2023 року було укладено ще 13 000 договорів на загальну площу 26 000 га. Але оцінка ефективності контролю за концентрацією земель органами Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, також відомої як Держгеокадастр, є складним завданням. Держгеокадастр збирає, узагальнює та аналізує інформацію про земельні угоди і виступає центральним органом, відповідальним за нагляд та управління концентрацією сільськогосподарських земель. Однак через воєнний стан доступ громадянського суспільства до інформації про землю обмежений, що, зі свого боку, обмежує незалежний моніторинг концентрації земель, планування та прийняття рішень. Тому вкрай важливо забезпечити ефективний контроль та прозорість даних. Це особливо важливо для відновлення сільськогосподарського сектору.

Виходячи з пріоритетних шляхів розвитку інновацій та науки, напрямами реалізації проєктів ДПП в аграрному секторі, визначено: розширення інфраструктури (виробничої, логістичної, енергетичної та меліоративної); розвиток виробництва комплексних добрив, засобів захисту рослин; зменшення забруднення навколишнього середовища; формування агропро-

³¹⁷ Tasker S.-J. Public-private partnerships here to stay but reforms needed: The Australian. URL: <http://www.theaustralian.com.au/business/public-privatepartnerships-here-to-stay-but-reforms-needed/story-e6frg8zx1225996409122>

довольчих ланцюгів на основі кластерного підходу та створення технопарків; проекти в сфері освіти та науки аграрного спрямування; підвищення рівня використання відновлювальної енергетики; забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції, м'ясної та молочної продукції; розвиток насінництва та біотехнологій.

Olena Tkachenko, Ph.D. in Economics,
Associate Professor, Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-2923-7186>

Ткаченко Олена Вадимівна, кандидат економічних наук,
професор, професор кафедри економічної теорії
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-2923-7186>